

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΘΕΥΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ 2\3

Άλκης Πήγος

Το βασικό ερώτημα που προκύπτει ως διαπίστωση της πρόσκλησης αυτού του Συνεδρίου, - ερώτημα που πλανάται στα χείλη όλων είναι: «Γιατί μετά από μια περίοδο σχεδόν πλήρους απασχόλησης και άμβλυσης των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, βρισκόμαστε σήμερα, στα πρόθυρα της τρίτης χιλιετίας, στο υψηλότερο ιστορικά σημείο ανάπτυξης και πλούτου, μπροστά σε ένα διευρυνόμενο χάσμα με διογκούμενη φτώχεια και αποστέρηση στη μια του όχθη και προκλητική συγκέντρωση και σπατάλη πλούτου στην άλλη;»¹

Για να προσεγγίσει κανείς αυτό το ερώτημα επιχειρώντας να αρθρώσει τη δική του απάντηση, είναι αναγκαίο να κατανοήσει πρωταρχικά την ψυχρή πραγματικότητα ενός κόσμου που έχει ριζικά αλλάξει, παραμένοντας ταυτόχρονα το ίδιο και χειρότερα παράλογος, άδικος, απάνθρωπος, βαθιά αλλοτριωτικός και εκμεταλλευτικός. Η «οικονομία της πληροφορίας» έχει επιφέρει ένα νέο παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας με εντονότατα καπιταλιστικά, ολιγοπωλιακά φαινόμενα². Οι τεράστιες και γοργές εξελίξεις σε επίπεδο πληροφορικής και τηλεματικής, έχουν ανατρέψει το συνολικό σύστημα ελέγχου και χειραγώγησης της «βιομηχανίας της συνείδησης» άρα και του τρόπου άσκησης και αναπαραγωγής της εξουσίας και των πολιτικό-κοινωνικών υποκειμένων διαχείρισής της³.

Μια ολοκληρωμένη αγορά ηλεκτρονικής πληροφορικής, τηλεματικής και πολιτιστικής βιομηχανίας έχει εδραιωθεί ανεπαίσθητα και σχεδόν ανεμπόδιστα παντού στον κόσμο. Εισάγεται μια εξισωτική φαινομενικά ομοιογενοποίηση ενός πανομοιότυπου τρόπου ζωής και ενός νέου επίσης πανομοιότυπου ανθρωπολογικού τύπου, νεόπλουτου *yuppies*, που μόνο αξιακό ηθικό του πρότυπο είναι το κέρδος και τα *bonusbonnus* του μεγάλου αδελφού του νέου θαυμαστού καινούργιου κόσμου.

Βρισκόμαστε ουσιαστικά μπροστά στην κυριαρχία σε πλανητικό επίπεδο μιας τρίτης βιομηχανικής επανάστασης⁴, αυτής της εισαγωγής των ηλεκτρονικών συστημάτων στην όλη παραγωγική διαδικασία, στενής αλληλοσύνδεσης πληροφορικών και επικοινωνιακών δικτύων, από την οποία γεννιέται η τηλεματική η οποία ανοίγει το δρόμο σ' ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης, που βασίζεται στην αυτο-

ματοποίηση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, στην αυξανόμενη παραγωγή εμπορευμάτων υψηλού πληροφοριακού περιεχομένου, στη μετατόπιση του κέντρου βάρους του παραγωγικού μηχανισμού από τους παραδοσιακούς τομείς παραγωγής σε νέους εξαγωγικούς τομείς παραγωγής Know How⁵ καθώς και άλλων διανοητικών προϊόντων σε ευτελέστατης τιμής υλικά και κυρίως σε χρηματιστηριακά αξιόγραφα.

Η τεράστια διόγκωση ιδίως αυτού του πλασματικού χρήματος των χρηματιστηριακών λειτουργιών, αποσυνδέει εν τέλει τα κέρδη από την πραγματικότητα και της παραγωγής και της εργασίας, εντείνοντας τις κερδοσκοπικές τάσεις ανισορροπίας του όλου συστήματος⁶.

Ενώ παράλληλα η κλασική βιομηχανική παραγωγή, πολυδιασπαζόμενη και αλληλοδιαπλεκόμενη σε μύριες μορφές σύνθετων εταιρικών μορφωμάτων, μετακυλάται πολλές φορές και κατά τμήματα από χώρα σε χώρα κυρίως, αλλά όχι μόνο, προς τις χώρες του λεγόμενου τρίτου και τέταρτου κόσμου, όπου τα φθηνά εργατικά χέρια, η ανυπαρξία ισχυρών εργατικών συλλογικοτήτων και κατακτήσεων και το ανελεύθερο των καθεστώτων επιτρέπουν την ανεμπόδιστη συνέχιση μεγιστοποίησης των κερδών⁷.

Ήδη βέβαια παρατηρούνται και φαινόμενα επαναπατρισμού βιομηχανικών μονάδων άρα και δημιουργίας θέσεων εργασίας σε χώρες του λεγόμενου πρώτου κόσμου, εκεί όπου η εξάρθρωση των εργατικών συλλογικοτήτων και κατακτήσεων καθιστά τούτο επικερδές, όπως π.χ. στη Μεγάλη Βρετανία όπου μετά την μονεταριστική Θατσερική επέλαση, ο κάθε εργαζόμενος δεν θα υπερβεί σύμφωνα με τους υπολογισμούς της επιστρέφουσας Ronson σε ένα χρόνο κατά μέσο όρο τα τρία εκατομμύρια διακόσιες χιλιάδες έναντι τριών εκατομμυρίων εννιακοσίων χιλιάδων δραχμών που τις κόστιζε στη Νότιο Κορέα⁸.

Την ίδια ώρα, εκατοντάδες φορολογικοί παράδεισοι, κράτη-μαριονέτες, διασκορπισμένοι σ'όλο τον κόσμο και κυρίως γύρω από τους μεγάλους οικονομικούς πόλους, - πρόκειται είτε για ιστορικά μορφώματα που επιβίωσαν στο περιθώριο των κρατικών ολοκληρώσεων του ευρωπαϊκού κυρίως χώρου, είτε για νέο ιδρυόμενα τεχνητά - παραχωρούνται σε πολυεθνικές εταιρίες που εγκαθιστούν εκεί τις έδρες χιλιάδων επιχειρήσεων φαντασμάτων, τραπεζικών γραφείων "ξεπλύματος" βρώμικου χρήματος κ.λ.π. Ένα παράδειγμα ενδεικτικό αρκεί. Μια ώρα έξω από το Μαϊάμι τα νησιά Κέϊμαν, με δεκατρείς χιλιάδες εξακόσιους κατοίκους, στεγάζουν ισάριθμες εταιρίες και τα ποσά των ξένων τραπεζικών καταθέσεων ανέρχονται σε διακόσια εξήντα δισεκατομμύρια δολάρια, πολύ υψηλότερα δηλαδή από τα αντίστοιχα όλης της Γερμανίας⁹. Η εξάπλωση των πνευμόνων αυτών της παγκόσμιας καπιταλιστικής αγοράς, όπου κάθε προστασία νόμου απουσιάζει, δεν έχει μόνο εδαφικό χαρακτήρα. Αφορά επίσης και νέους τομείς

οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίοι, προτού ακόμα βρεθούν σε θέση τα κράτη να επιβάλλουν κάποιους ρυθμιστικούς κανόνες, δημιουργούν νέους χώρους κέρδους. Παράδειγμα η εμπορευματοποίηση της ζωντανής ζωής στους τομείς των μεταμοσχεύσεων οργάνων, της βιολογίας και της γενετικής μηχανικής, καθώς και οι νέες μορφές δουλείας του ανθρώπου ως εμπορεύματος.

Μια νέου τύπου οικονομικό-τεχνολογική κυριαρχία πολυεθνικών συγκροτημάτων γεννιέται, οδηγώντας σε μια νέα διεθνοποίηση του κεφαλαίου που υπερβαίνει τα παραδοσιακά κρατικά πλαίσια διαχείρισης και οργάνωσης, τις αρχές και τους κανόνες του δημοκρατικού κράτους δικαίου¹⁰. Πρόκειται για παγκόσμιες επιχειρήσεις χωρίς πια ορατό κέντρο. Στην ουσία δεν είναι τίποτε άλλο από ένα δίκτυο διαφορετικών και συμπληρωματικών στοιχείων, διασκορπισμένων σ' όλη την επιφάνεια του πλανήτη, τα οποία αλληλοδιαρθρώνονται σύμφωνα μ' ένα γνήσιο οικονομικό ορθολογισμό, υπακούοντας μόνο σε δύο λέξεις κλειδιά: "αποδοτικότητα" και "παραγωγικότητα"¹¹.

Οι μηχανισμοί της οικονομίας αρχίζουν να δουλεύουν εντελώς ανεξέλεγκτα, υπακούοντας στους άγραφους νόμους του ανταγωνισμού και του κέρδους. Νόμους που διευρύνουν τις οικονομικές, κοινωνικές, φυλετικές και πολιτιστικές ανισότητες.

Αρνούται, ορθότερα δεν κατανοούν κάθε έννοια δημόσιου αγαθού, υποδουλώνουν στα αγοραία προτάγματα την παιδεία και την έρευνα, ιδιωτικοποιούν την υγεία, ελέγχουν ασφυκτικά τη ροή πληροφοριών, θυσιάζουν ανεπανόρθωτα το φυσικό περιβάλλον, τροφοδοτούν κοινωνίες δύο ταχυτήτων, στραγγαλίζουν σιγά-σιγά κάθε έννοια ουσιαστικής δημοκρατίας¹². Διατηρώντας βέβαια το τυπικό κοινοβουλευτικό της περίβλημα, αλλά μέσα από ...εκσυγχρονιστικούς μονόδρομους ενός εντεινόμενου τεχνοκρατικού αυταρχισμού μας οδηγεί πίσω στην εποχή ενός προ κενσουλανικού καπιταλισμού και αυτό δεν είναι σχήμα λόγου, αν αναλογιστούμε π. χ. ότι η εισοδηματική ανισότητα στη Μ. Βρετανία του σήμερα είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη του βικτοριανού ...1886, ελλείπει στοιχείων για τις πριν από αυτό το έτος περιόδους¹³.

Η αναδιάρθρωση της όλης παραγωγικής διαδικασίας που φέρνουν οι βιομηχανίες πληροφορικής φάνηκε να παρέχει βέβαια την ευχέρεια υπέρβασης ορισμένων προβλημάτων της κρίσης του συστήματος - π.χ. ύφεσης και στασιμοπληθωρισμού - τουλάχιστον σε μια πρώτη φάση, τα οποία όμως επέστρεψαν τάχιστα και οδυνηρότερα, ενισχύοντας και βαθαινοντας τον καπιταλιστικό του χαρακτήρα και τις συνακόλουθες αντιφάσεις-αδιέξοδα, που τον χαρακτηρίζουν δομικά και δημιουργώντας ταυτόχρονα δυνατότητες μεγαλύτερου ελέγχου της εργατικής δύναμης, μείωσης του εργατικού δυναμικού, μεγαλύτερου κι ασφυκτικότερου τελικά ελέγχου της αποτελεσματικότητας και κυρίως της κατανάλωσης.

Αυτό που έφερε ο νέος παγκόσμιος καταμερισμός εργασίας δεν είναι λοιπόν, το τέλος του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η πορεία προς μία «μεταβιομηχανική τεχνοηλεκτρονική κοινωνία» - όπως βιάστηκαν να διακηρύξουν ορισμένοι όπως ο Ντάνιελ Μπέλ και ο Ζμπίκνιου Μπρεζίνσκι¹⁴ - ούτε μια νεωτερικότητα σχετικοποίησης αρχών και αξιών, αλλά η ανατολή μιας νέας μορφής του, του Διεθνικού Επικοινωνιακού Καπιταλισμού¹⁵.

Για πρώτη φορά ο καπιταλισμός σε τέτοια ένταση και έκταση, μέσα ακριβώς από αυτές τις επαναστατικές τεχνολογικές εξελίξεις, δρα πια σε πλανητικό επίπεδο.

Ο μύθος που συνέχει όλη αυτή την καλπάζουσα άλογη πορεία των τελευταίων δεκαεπτά χρόνων, περικλείεται σε μια και μόνη λέξη του κυρίαρχου νεοφιλελεύθερου προτάγματος Globalisation-Παγκοσμιοποίηση¹⁶.

Βέβαια, η τάση παγκοσμιοποίησης στο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής δεν είναι καινούργια, είναι σύμφυτη άλλωστε με το κεφάλαιο¹⁷. Αλλά σε κάθε ιστορικό χρόνο αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, χωρίς όμως να αλλοιώνονται τα βασικά συστατικά του στοιχεία. Και όταν σήμερα τετρακόσιοι σαράντα επτά δισεκατομμυριούχοι κατέχουν περισσότερο πλούτο από το μισό των κατοίκων της γης¹⁸, τότε είναι ολοφάνερο για ποιας κατεύθυνσης και έντασης ανισομερειών και ανισοτήτων, παγκοσμιότητα μιλάμε.

Κι όμως το κυρίαρχο μυθολογικό πρόταγμα κατορθώνει να την επιβάλλει ως καθολική αξία πέρα του ιστορικού χρόνου, ως βάση της «μοναδικής, ενιαίας, σκέψης»¹⁹, ως ...μονόδρομο στα καθ' ημάς.

Αυτή είναι άλλωστε παντού και πάντα η δύναμη των πολιτικών μύθων στην πολιτική θεωρία, να εμφανίζονται ως αξίες, ως δέον που οι άνθρωποι πιστεύουν ως αληθινό και που η πίστη τους στηρίζει τη λειτουργία ενός πολιτικού συστήματος ή μιας πολιτικής δραστηριότητας²⁰.

Αντίθετα το μύθευμα που αποτελεί εφεύρημα, αυθαίρετο ψέμα, φαντασίωση²¹.

Και είναι εύκολα κατανοητό νομίζω, ότι η συμπαραμαρτούσα του πολιτικού μύθου της παγκοσμιοποίησης, κοινωνία των δύο τρίτων²², των κυνικών νεοφιλελεύθερων προτάσεων, αποτελεί μύθευμα.

Η απτή βιωμένη πραγματικότητα σ' αυτό το επίπεδο ανατρέπει κάθε virtual reality, κάθε εικονική δυνητική πραγματικότητα περί κοινωνίας των δύο τρίτων. Οι επιπτώσεις και οι βαθιές αντιφάσεις αυτής της νέας πραγματικότητας στον κόσμο της εργασίας είναι άμεσες και εκρηκτικές.

Ποτέ άλλοτε στον πλανήτη δεν είχε παραχθεί τόσος πλούτος.

Αλλά και ποτέ δεν είχε γίνει αισθητή τόση φτώχεια, τόση εντατικοποίηση της εργασίας, τόσο "ξεζούμισμα" των εργαζομένων²³.

Εκατοντάδες εκατομμύρια παιδιά, γυναίκες κι άντρες παντού στον κόσμο, πεθαίνουν από πείνα, λιμοκτονούν, ζουν κάτω από το επίπεδο της φτώχειας, χωρίς συνθήκες στοιχειώδους κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλειας. Και αυτό πια συμβαίνει και δίπλα μας στο εσωτερικό των ανεπτυγμένων κοινωνιών. Τα στατιστικά δεδομένα είναι ανατριχιαστικά²⁴.

Η απόλυτη βαρύτητα του κόσμου της εργασίας μειώνεται, το ειδικό του βάρος επίσης, παρ' ότι η ανθρώπινη εργασία - παρά τους μύθους περί του τέλους της ή ριζικής μετάλλαξής της²⁵ - εξακολουθεί να παραμένει η μοναδική πηγή πραγματικού και όχι πλασματικού πλούτου²⁶.

Οι σταθεροί και εξασφαλισμένοι εργαζόμενοι τείνουν να συρρικνωθούν, αλλά και οι "εγγυήσεις" που είχαν κατακτήσει να περιοριστούν.

Οι εντελώς αποκλεισμένοι από την εργασία - ηλικιωμένοι, ανειδίκευτοι, εργαζόμενοι σε παρακμάζοντες τομείς, αλλά και οι νέοι και οι γυναίκες που τους αρνούνται κάθε προσπέλαση στη δουλειά - αυτά τα "απορρίμματα της ευημερίας"²⁷ αυξάνουν, κάνοντας χειροπιαστό αυτό που η Joan Robinson έγραφε σαρκαστικά παλαιότερα: «το μόνο χειρότερο από το να σε εκμεταλλεύεται κάποιος καπιταλιστής είναι να μην σ' εκμεταλλεύεται»²⁸.

Ανάμεσα στους δυο ακραίους πόλους αυξάνει μια ρευστή μάζα μη μόνιμα εργαζόμενων που υποδιαιρούνται σε διάφορες κατηγορίες:

Εργαζόμενοι σε υπεργολαβίες κάθε είδους, εργαζόμενοι κατ' οίκον, μερικούς ή εποχιακώς εργαζόμενοι, εργαζόμενοι με συμβάσεις ορισμένου χρόνου· πρόκειται για κατηγορίες επισφαλούς εργασίας οι οποίες αυξάνουν θεαματικά και που περνούν συχνά από την παραγωγική δραστηριότητα στην αδράνεια και αντίστροφα. Πρόκειται για την περίφημη κατηγορία των «απασχολήσιμων» της πρωθυπουργικής ρητορείας που η εξάπλωσή τους έφτασε μέχρι τις νέες μορφές Πανεπιστημιακών Δασκάλων²⁹.

Επίσης κατηγορίες που συμμετέχουν σε πάσης φύσης επιδοτούμενα σεμινάρια, νέοι κυρίως αλλά και γυναίκες της υπαίθρου και ολοένα αυξανόμενοι αριθμοί ηλικιωμένων τους οποίους οι κυβερνήσεις πολλαπλασιάζουν όχι τόσο για να καταπολεμήσουν την ανεργία, όσο για να προλάβουν κοινωνικούς και πολιτικούς κλυδωνισμούς και κινδύνους· κινδύνους που πια έγιναν άμεσα ορατοί όχι μόνο με ξεσπάσματα άλογης βίας τύπου Λος Άντζελες, ποδοσφαιρικών συναντήσεων και ανεξέλεγκτων ταξικών συγκρούσεων αλλά και στα πρώτα πετυχημένα μετά από καιρό κινήματα αντίστασης απέναντι σ' αυτή τη "νέα τάξη πραγμάτων" στους χώρους των εργαζομένων μα και των ανέργων στις ΗΠΑ., τη Νότια Κορέα, τη Γαλλία, καθώς και σε πρωτόγνωρα επαναστατικά κινήματα τύπου Ζαπατίστας τα οποία υπερβαίνουν τα παραδοσιακά ένοπλα αντίρρηση χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα που προσφέρουν τα δίκτυα και οι νέες "λεωφόροι"

της πληροφορικής, ταυτόχρονα με ένα συμβολικό και αντίεξουσιαστικό λόγο ή από την άλλη άκρη του πολιτικού ριπιδίου σε κινήματα φανατικών, ριζοσπαστικών, θρησκευτικών και εθνικιστικών - σοβινιστικών, νέο φασιστικών εξάρσεων³⁰.

Τέλος, εργαζόμενοι στην "υπόγεια", άτυπη³¹, οικονομία, που πασχίζουν με κάθε μέσο και τίμημα να ξεπεράσουν τη διάχυτη ανασφάλεια και αβεβαιότητα, να υπερβούν το φάσμα της ανεργίας, να ξεφύγουν από τις νέες μορφές πολιτισμικών κυρίως γκετοποιήσεων, απασχολούμενοι σε κάθε είδους υπηρετική εργασία ή σε "μαύρες" εμπορικές δουλειές. Εδώ κυρίως εντάσσονται οι διάφορες κατηγορίες οικονομικών μεταναστών και οι γυναίκες.

Όλες αυτές οι κοινωνικές ομάδες, χωρίς εξαίρεση, ζουν και εργάζονται - όταν βέβαια και για όσο βρίσκουν εργασία - έξω από κάθε νομική ή συμβατική ηθική προστασία, με ανύπαρκτα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα και προφανώς παντελή έλλειψη συνδικαλιστικής έκφρασης.

Όλες οι μελέτες καταδεικνύουν ότι οι παλιές διαιρέσεις και ανισότητες στο εσωτερικό των εργαζομένων επαναενεργοποιούνται, βαθαινούν και πολλαπλασιάζονται, ενώ το φαινόμενο της ανεργίας και της επισφαλούς εργασίας δεν αποτελεί παθολόγο σύμπτωμα, αλλά αναγκαίο δομικό στοιχείο της καπιταλιστικής οικονομίας, όσο κι αν η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση επιχειρεί να μας πείσει - αντιστρέφοντας αυθαίρετα αίτιο και αιτιατό - ότι για αυτό ευθύνεται η ανικανότητα του ίδιου του ανέργου να προσαρμοσθεί στα νέα δεδομένα, ή τα "κεκτημένα" του κράτους πρόνοιας που καθιστούν οικονομικά συμφέροντα τα επιδόματα ανεργίας. Αδιαφορεί ταυτόχρονα και για τα πορίσματα της επιστημονικής έρευνας που μιλούν για μια σειρά παραμέτρους, απελπισίας, άγχους, αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς, αλκοολισμού, εγκληματικότητας κ.λ.π.³² που επιφέρει η ανεργία, πολύ περισσότερο για τις ευρύτερες συνέπειες της στην κοινωνική συνοχή και βέβαια για το γεγονός ότι πλήττει για άλλη μια φορά εντονότερα τους ανειδίκευτους από τους ειδικευμένους, τις γυναίκες από τους άνδρες, τους νέους και τους ηλικιωμένους από τους ώριμους, τους ξένους από τους ντόπιους.³³

Τα αποτελέσματα των παραπάνω στις συνθήκες συνδικαλιστικής οργάνωσης και πάλης είναι προφανώς καταστροφικά.

Η παραδοσιακή "κάθετη" μορφή οργάνωσης του συνδικάτου κατά επάγγελμα, χώρο εργασίας και κλάδο - που αντιστοιχούσε στην οικονομικές ανάγκες της βιομηχανικής επανάστασης - παρουσιάζεται σήμερα ως ανίκανη να αντιμετωπίσει και να δώσει έκφραση δράσης στον κόσμο της εργασίας, ως ολοένα και περισσότερο "συντεχνιακή", ως κίνημα υπεράσπισης των "προνομιούχων" και εξασφαλισμένων. Η αντιπροσωπευτικότητα και η νομιμότητα του συνδικαλισμού

στον κόσμο των εργαζομένων κλονίζεται και από δικές του βέβαια πράξεις ή παραλείψεις και συμπεριφορές. Η αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών τρόπων δράσης του αμφισβητείται.

Κυριότερες συνέπειες η οριακότητα πια του οφέλους από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, η δραστική μείωση της αποτελεσματικότητας των απεργιακών αγώνων, η ιδεολογική αναβάθμιση του ρόλου του απεργοσπάστη, η εξάρθρωση της ανάγκης για συλλογικότητα και κοινωνική αλληλεγγύη.

Με αυτόν όμως τον τρόπο η συνδικαλιστική οργάνωση αλλά και το κίνημα των εργαζομένων ευρύτερα, υποσκάπτονται στη βάση τους, υπερφαλαγγίζονται, οι πρακτικές δράσης τους εξασθενούν.

Η επιχείρηση διάσπασης των εργαζομένων με πλαγιοκοπήματα κερδίζει έδαφος με αλυσιδωτές και παγκόσμιες επιπτώσεις, η ταξική συνείδηση τινάζεται στον αέρα, η διολίσθηση κατηγοριών εργαζομένων προς τα αντιδημοκρατικά, ολοκληρωτικά μυθεύματα της νέας Ακρας Δεξιάς ευνοείται, μέσα από ένα γενικότερο αίσθημα ανασφάλειας και ματαιότητας που καλλιεργούν παράλληλα και μυωπικά οι πολιτικοί διαχειριστές των δημοκρατικών κυβερνήσεων³⁴.

Απέναντι σ' αυτή την ραγδαία λοιπόν επιδείνωση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών και εργασιακών δεικτών - τα περίφημα και ουδέτεροποιημένα ελλείμματα των εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης - απαιτείται μια νέα στρατηγική για την απασχόληση, την πραγματική συμμετοχή, τη διάπλαση νέων συλλογικοτήτων, την κοινωνική προστασία: στρατηγική που πέρα των άμεσων επιδιώξεων - συσχέτισης απασχόλησης κοινωνικών δαπανών και πραγματικής και όχι εικονικής χρηματοπιστωτικής ανάπτυξης, βελτίωσης των εργασιακών σχέσεων σε συσχέτιση με την ποιότητα της παραγωγής και τη χρήση των νέων τεχνολογικών μέσων και προφανώς τη βελτίωση των πραγματικών εισοδημάτων, είναι ανάγκη να επαναφέρει τους πολίτες παραγωγούς στο κέντρο της πολιτικής σκηνής.

Προς την κατεύθυνση αυτή έχω την αίσθηση ότι είναι αναγκαία η αναζήτηση μορφών ενός νέου συνδικαλιστικού κινήματος - ή η ριζική αναμόρφωση του υπάρχοντος - με "οριζόντιες" δομές οργάνωσης και πάλης που να ανταποκρίνονται στο νέο καταμερισμό εργασίας που έχει επιβάλει στην όλη παραγωγική διαδικασία ο κυρίαρχος σήμερα διεθνο - επικοινωνιακός καπιταλισμός: δομές που θα ευνοούν πολύ πιο αποτελεσματικές μορφές διεπαγγελματικής οργάνωσης, τυπικές και άτυπες και οι οποίες θα έχουν την ευελιξία να περικλείουν στους κόλπους τους μόνιμα και μη μόνιμα εργαζόμενους, αυτοαπασχολούμενους μαζί με ανέργους. Τα προπλάσματα τέτοιων δομών έχουν ήδη κάνει την εμφάνισή τους μέσα από νέα μορφώματα αυτόνομα από κυβερνητικό - κομματικές εξαρτήσεις παντού στον κόσμο³⁵.

Κεντρικοί άξονες αυτού του νέου και υπό διάπλαση ριζοσπαστικού συνδικαλισμού είναι:

- Το δικαίωμα όλων, γυναικών και ανδρών, να κερδίζουν τα αναγκαία για να ζήσουν με την εργασία τους, μια εργασία όμως που θα μειώνεται δραστικά σε χρόνο συνεχώς, θα βελτιώνεται σταθερά σε ποιότητα, διατηρώντας παράλληλα στο ακέραιο το μερίδιο της στον παραγόμενο από το σύνολο της κοινωνίας πλούτο. Η πλήρης απασχόληση συνιστά απαραίτητο όρο όχι μόνο για λόγους κοινωνικούς, πολιτιστικούς και ψυχολογικούς αλλά και κυρίως για λόγους μεγιστοποίησης αυτής καθ' αυτής της αποτελεσματικότητας του όλου οικονομικού συστήματος. Σύνθημα - οικονομικά ακριβέστατο - «ένας άνεργος δεν στοιχίζει στο κοινωνικό σύνολο λιγότερο από έναν εργαζόμενο»³⁶.
- Η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε υπηρεσίες μη αγοραίας αποτίμησης σε χρήμα, π. χ. σε τομείς κοινωνικών παροχών, πολιτισμού, μόρφωσης, έρευνας υπηρεσίες οι οποίες περιορίζουν την εμπορευματοποίηση της κοινωνίας αντί να την διευρύνουν· αγώνας μ' άλλα λόγια και από αυτό το πεδίο για επαναπροσδιορισμό και διεύρυνση του κράτους πρόνοιας, στην κατεύθυνση μετεξέλιξης του σε πραγματικό κοινωνικό κράτος³⁷.
- Η εξεύρεση ευέλικτων μορφών διεκδικητικής πάλης που θα δημιουργούν όφελος στο ευρύτερο δυνατό τμήμα του κοινωνικού συνόλου και όχι κόστος, Π.χ. κινητοποιήσεις εργαζομένων στον ηλεκτρισμό που δεν θα καταμετρούν την κατανάλωση ρεύματος στα νοικοκυριά κ.ο.κ.
- Η προβολή διεκδικητικών προτάσεων που δεν θα αφορούν μόνο τη δικαιότερη διανομή των παραγομένου πλούτου αλλά και το ποία "αρμοζει" να είναι η μορφή και η δυναμική των αναγκών της κατανάλωσης, της απόλαυσης, σύμφωνα και με τις φυσικές αντοχές του πλανήτη. Τέτοιου είδους προτάσεις υπερβαίνουν άλλωστε παγιωμένες και ανάμεσα στους εργαζόμενους κυρίαρχες νοοτροπίες καπιταλιστικής υψής που η «κατανάλωση είναι η λαμπρή πλευρά της οικονομίας της, ενώ η παραγωγική διαδικασία μάλλον η σκοτεινή της»³⁸.
- Η ενίσχυση δικτύων επάλληλων περιφερειακών, κρατικών, υπερκρατικών διασυνδέσεων και ευρύτερων ολοκληρώσεων, πλανητικών τελικά, κοινωνικής αλληλεγγύης εργαζομένων, ανέργων, μη μόνιμα απασχολούμενων και μετατροπής του διευρυνόμενου ελεύθερου χρόνου τους σε νέες αυτοδιαχειριστικές ελευθερίες και δικαιώματα. Στόχος ένας νέος διεθνισμός, ενός πολιτισμού του ελεύθερου χρόνου³⁹.
- Η προώθηση συνθηκών πραγματικής ισότητας ευκαιριών που θα επιτρέπουν στον καθένα να αξιοποιεί τις ικανότητες του και να πραγματοποιεί τις προσ-

δοκίες του ανεξάρτητα από κοινωνική προέλευση και σωματική ανάγκη.

- Η επαναφορά στην επικαιρότητα της ιστορικής αλήθειας ότι το κεφάλαιο ως κοινωνική κατηγορία είναι προϊόν της εργασίας, στην οποία και πάντα προσαρμόζεται, παρά την μυθολογία για το αντίστροφο και ότι η οικονομική ανάπτυξη χωρίς κοινωνική δικαιοσύνη οδηγεί αναπόφευκτα σε υπονόμευση της δημοκρατίας, σε κρίση νομιμοποίησης τελικά του όλου πολιτικού συστήματος.

Είναι σαφές ότι τέτοιου είδους σκέψεις - νύξεις δεν είναι δυνατό να θεωρηθούν εύκολα ως άμεσα εφικτές. Για πολλούς μπορεί να ηχούν και ως ουτοπικές.

Από την άλλη, είναι επίσης σαφές ότι, όσοι δεν εξαντλούν τη φαντασία τους στην ύπαρξη μιας θέσης στην «αναπτυξιακή λιτότητα» της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης του υπάρχοντος, που επιβάλλουν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο η Παγκόσμια Τράπεζα, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης κ.λ.π. δια μέσου των κυβερνητικών διαχειριστών της πολιτικής που τείνουν να μετατραπούν σε απλούς εντολείς τους, δεν μπορούν να αρκεστούν άλλο στην επιδεινούμενη κατάσταση "ξεζουμίσματος" φυσικών πόρων και ανθρώπων που κυριαρχεί στο σημερινό κόσμο⁴⁰.

Η συζήτηση και η δράση προς μια τέτοιου είδους κατεύθυνση έχει άλλωστε ανοίξει και στη χώρα μας και όλοι καλούμαστε να αναμετρηθούμε με τις νέες πραγματικότητες που συνθέτουν αυτόν το νέο κόσμο της εργασίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ¹ Βλ. Πάντειο Πανεπιστήμιο: *Εισαγωγή-πρόσκληση στο πρόγραμμα του συνεδρίου*, Νοέμβριος '97
- ² Αναλυτικά για όλες αυτές τις εξελίξεις και βιβλιογραφικές αναφορές σε εισήγηση μας με τίτλο: «*Διεθνικό-Επικοινωνιακός Καπιταλισμός και Βιομηχανία Συνείδησης*» σε Διεθνές Συνέδριο του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών «*Η "Κατασκευή" της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ*», Απρίλιος '96 (υπό έκδοση) καθώς και παλαιότερο άρθρο μας: «*Η "Οικονομία της πληροφορίας" και το μαζικά μέσα ενημέρωσης*» σε «*Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*» τευχ. 9 Δεκέμβριος '92 σελ 121 - 137. Επίσης βλ. αφιέρωμα της *Le Monde diplomatique: internet λατρεία και τρόμος* (ελληνική έκδοση του *Maniere de voir*) τευχ. 11\Μάιος 1997.
- ³ Βλ. Εντσενομπέργκερ Μ.Χ.: *Για μια θεωρία των μέσων επικοινωνίας*. «Επίκουρος», Αθήνα 1981 (πρώτη έκδοση στο γερμανικό περιοδικό "Kursbuch" τ. 20, Μάρτιος 1970) σελ. 23.
- ⁴ Σύμφωνα με την γενικότερη ταξινόμηση του Hugnes P: *British Broadcasting: Programs and Power*, 1981, όπου η πρώτη βιομηχανική επανάσταση αναφέρεται στην εισαγωγή του ατμού στην όλη παραγωγική διαδικασία, η δεύτερη στην εισαγωγή του ηλεκτρισμού και η Τρίτη στην εισαγωγή των ηλεκτρονικών συστημάτων. «Η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τη μηχανή στην πληροφορία και τη γνώση, δεν σημαίνει βέβαια ούτε υποβάθμιση ούτε πολύ περισσότερο, αναστολή της εξέλιξης της μηχανής και της τεχνικής. Σημαίνει μάλλον, ότι η μηχανή και η τεχνική εντάσσονται πλέον στα "κεκτημένα" της ανθρώπινης ιστορίας και εξελίσσονται μαζί της χωρίς πλέον να αποτελούν την αιχμή της...σήμερα η γνώση και η πληροφορία βάζουν την σφραγίδα τους στη νέα ιστορική περίοδο της ανθρωπότητας, εκκινώντας, όμως, από το "κεκτημένο" του πολιτισμού της μηχανής, του πολιτισμού της βιομηχανικής περιόδου, του οποίου η υπέρβαση σημαίνει ταυτόχρονα και ενσωμάτωση του στη νέα ιστορική πραγματικότητα.» Μπαμπιάς Σ: *Εργασία και κοινωνικές σχέσεις*, "Νέα Σκέψη", Αθήνα 1990 σελ. 184
- ⁵ Για τις πολιτικές και οικονομικές συνέπειες που επιφέρει αυτή η ραγδαία πορεία βιομηχανοποίησης των Μέσων βλ. Murdock G. and Golding P.: «*For a political Economy of Mass Communications*» στο *The Socialist Register* by Miliband R. and Saville T, «Media Press», Λονδίνο 1973 σελ. 205επ.
- ⁶ Βλ. ιδιαίτερα κατατοπιστικό άρθρο του Βεργόπουλου Κ: *Το μέλλον της εργασίας* εφημ. «Το Βήμα της Κυριακής» της 26 Οκτωβρίου 1997.
- ⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. εκτός άλλων αφιέρωμα της *Le Monde diplomatique: Οικονομία. Η εποχή της παγκοσμιοποίησης* (Ελληνική έκδοση του *Maniere de voir*) τ. 3 Φεβρουάριος 1993.
- ⁸ «Αποκαλυπτική είναι η δήλωση του Η. Hodgeson ιδιοκτήτη της εταιρείας. "Ο Βρετανός εργαζόμενος δεν είναι σήμερα αυτός που ήταν στην δεκαετία του 1960 με τις απεργίες και τα διαλείμματα για το τσάι του. Σήμερα ο Βρετανός είναι ένας εργαζόμενος υψηλής ποιότητας". Ιδίως όταν αμείβεται μερικές εκατοντάδες δραχμές λιγότερο από τον Κορεάτη συνάδελφό του», όπως σημειώνει ειρωνικά ο Χ. Βαλλιάνος σε άρθρο όπου εμπεριέχονται όλα τα

παραπάνω με τίτλο «*Η εργασία πηγή φτώχειας. Το ζοφερό μέλλον του Νεοφιλελευθερισμού*» περ. "Θέσεις" τευχ. 58, Ιανουάριος - Μάρτιος 1997 σελ. 121.

- ⁹ De Brie C.: «*Η απενεύρωση των δημοκρατιών*» στο αφιέρωμα της «Le Monde»... .ο.π. τ. 3 σελ. 27.
- ¹⁰ De Brie C ...ο. π
- ¹¹ Rammonet I: *Παγκοσμιοποίηση και Περιθωριοποιήσεις*, κύριο άρθρο στο αφιέρωμα της Le Monde, ο.π. σελ 6-7.
- Επίσης αποκαλυπτική της ανεξέλεγκτης αυτής τάσης είναι η ετοιμαζόμενη με πλήρη μυστικότητα στους κόλπους του Ο.Ο.Σ.Α. «Πολυμερής Συμφωνία για την Επένδυση» την οποία αγνοούσαν ακόμα και τα μέλη του αμερικανικού κογκρέσου μέχρι πρόσφατα παρόλο που οι διαπραγματεύσεις είχαν αρχίσει το ...1995 και το κείμενο είναι έτοιμο κατά το 90% όπως αποκάλυψε ξαφνικά στις αρχές του Οκτωβρίου ... το κίνημα άμυνας των καταναλωτών (Public Citizen) που ίδρυσε ο Ραλφ Νέιντερ, μέσα από το Internet (www.citizen.org.)
- ¹² «Όποιος ξεφυλλίσει απλά περιοδικά εσωτερικής κυκλοφορίας μεγάλων επιχειρήσεων, τραπεζικών ομίλων κ.λ.π. βρίσκεται έκπληκτος μπροστά σε φαινόμενα προπαγάνδας που θυμίζουν αριστεριστές του '70. Οι διαφημιστικές δαπάνες αυτών των περιοδικών στις Η.Π.Α. δεν φτάνουν τα δισεκατομμύρια δολάρια για πλάκα, έχουν στόχο. Κι' αυτός είναι να επιτεθούν στα ανθρώπινα δικαιώματα και στο κοινωνικό συμβόλαιο που αναπτύχθηκε με τα χρόνια. Σήμερα αισθάνονται ότι μπορούν να προωθήσουν την οπισθοδρόμηση στην κοινωνική δομή του 19ου αιώνα. Με την επιστροφή στο σατανισμό, στις δολοφονίες των φτωχών, τον περιορισμό των ελευθεριών» Τσόμσκι Ν: «*Ο αρπακτικός καπιταλισμός αναβιώνει στην Αμερική*» Αρθ, στην "Κυριακάτικη" της 9 - 7- 1995.
- ¹³ Βαλλιάνος Χ ο.π. σελ .
- ¹⁴ Ήδη από την δεκαετία του 1960 βλ. Murdock G.: «*Επικοινωνία και Κοινωνία*» συνέντευξη στον Δ. Μπασιαντή, περ. «Διαβάζω» τευχ. 194\22-88 σελ. 31.
- ¹⁵ Βλ. Ρήγος Α: *Οικονομία της πληροφορίας* ...ο.π. σελ 126.
- ¹⁶ Όπως έχει αποδοθεί στα ελληνικά, αν και ορθότερη απόδοση θα ήταν το "οικουμενοποίηση" ενώ ο αντίστοιχος γαλλικός όρος "mondialisation" θα απέδιδε ερμηνευτικά καλύτερα το παγκοσμιοποίηση, βλ. και Chewneaux J: *Οι δέκα όψεις της παγκοσμιοποίησης*, στο αφιέρωμα της Le Monde...ο.π. σελ. 10επ.
- ¹⁷ Για την όλη λειτουργία του Καπιταλιστικού Τρόπου Παραγωγής βλ. εκτός άλλων και Bowles S. and Edwards R.: *Κατανοώντας τον Καπιταλισμό*. "Gutenberg" Αθήνα 1994 τομ. 2, επίσης για μια κριτική ανάλυση της φύσης των νεοσυντηρητικών και νεοφιλελεύθερων θεωριών βλ. Βούλγαρης Γ: *Φιλελευθερισμός, Συντηρητισμός, Κοινωνικό Κράτος 1973- 1990*. "Θεμέλιο", Αθήνα 1994 και για μια άκριτη αποδοχή των συνεπειών τους βλ. ενδεικτικά Ντέιλ Ρ: Φυσικός νόμος η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Αρθ, "Καθημερινή" φ. της 31-3-96.
- ¹⁸ Όπως αναφέρει σε τελευταίο πόρισμά του, το Institute for Policy Studies, βλ. "Καθημερινή" φ. 16-2 -97.
- ¹⁹ Για όλες αυτές τις εξελίξεις, τις συνέπειες τους και τις νέες αντιστάσεις απέναντι τους βλ. εκτός των άλλων και το ειδικό αφιέρωμα Maniere de voir: *Πολιτισμός. Κραυγή αγωνίας* της Le Monde diplomatique (Ελληνική έκδοση) τευχ. 4\Ιούνιος 1994.

- 20 Για μια ευρύτερη ανάλυση του τρόπου γένεσης και λειτουργίας του μύθου στις ανθρώπινες κοινωνίες βλ. Morin E: *Αφήνοντας τον Εικοστό Αιώνα* "Ροές", Αθήνα 1987 σελ 197 επ. και Λίποβατς Θ: *Η Ψυχοπαθολογία του πολιτικού*. "Οδυσσέας", Αθήνα 1990 σελ. 127 επ.
- 21 Για τη διάκριση του Μύθου (Myth) και του Μυθεύματος (Fiction) βλ. Tudor B: *Political Myth*, Λονδίνο 1974 επίσης Maciver R: *The Web of Government*. Ν. Υ. 1947 σελ 4, και βέβαια την κλασσική διάκριση της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας βλ και Τεγόπουλος-Φυτράκης: *Ελληνικό Λεξικό*, "Ελευθεροτυπία", Αθήνα 1993 σελ 487.
- 22 Ο όρος κοινωνία των 2/3 πρωτοεμφανίστηκε το 1984 στην Γερμανία από τον Peter Clotz.
- 23 Την ελληνική αυτή λέξη χρησιμοποίησε σε ομιλία του για το ίδιο θέμα την Άνοιξη που μας πέρασε στο Πάντειο ο αμερικανός καθηγητής Ross, θεωρώντας ότι αποδίδει καλύτερα από κάθε άλλη την νέα αθλιότητα των εργασιακών σχέσεων.
- 24 Ενδεικτικά αναφέρουμε μόνο ότι :ένα δισεκατομμύριο άτομα επιβιώνουν στο σημερινό κόσμο με 250 δραχμές την ημέρα, δύο δισεκατομμύρια δεν διαθέτουν πόσιμο νερό, τρία εκατομμύρια παιδιά πεθαίνουν από υποσιτισμό τον χρόνο βλ. International Herald Tribune, φ.11-7-1994. Το "κατώφλι της φτώχειας" έχει ορισθεί αυθαίρετα για όλες τις χώρες της γης στο επίπεδο ενός ετήσιου εισοδήματος 370 δολαρίων ανά κάτοικο, χωρίς όμως να λαμβάνονται υπ' όψιν οι συνθήκες φτώχειας σε κάθε τόπο. Έτσι ο αριθμητικός δείκτης της φτώχειας καταστά μέγεθος αντιστρόφως ανάλογο του εισοδήματος όταν το κατά κεφαλήν εισόδημα μεγαλώνει, η φτώχεια ελαττώνεται Βλ. Chossudovsky M.: *Ο ολέθριος δογματισμός του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου* σε Le Monde ...o.p. T. 3 σελ. 25.
- 25 Βλ. εκτός άλλων και το πρόσφατο Rifkin J: *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της. Η δύση του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού και το χάραμα της μετά-την-αγορά εποχής*. Προλ. Ν. Κοτζιάς, "Νέα Σύνορα" Αθήνα 1996.
- 26 Bihg A: *Το προλεταριάτο σ' όλες του τις εκφάνσεις*, Le Monde...o.π. τ.3 σελ 45.
- 27 Με αυτό το ανεπίτρεπτο λεξιλόγιο χαρακτήρισε τις ομάδες των αποκλεισμένων συνανθρώπων μας ο Ελβετός Χέλμουτ Μάουσερ, διευθυντής της Νεστέ φέτος το καλοκαίρι.
- 28 Βλ. Bowles S and Edwards R...o.π. σελ. 238.
- 29 Είναι προφανές ότι αναφέρομαι στη κατηγορία των νέων συναδέλφων που με βάση το Π.Δ. 407 ασκούν έργο πανεπιστημιακού δασκάλου με συμβάσεις Ιδιωτικού Δικαίου εξάμηνης διάρκειας και χαμηλότατης και αβέβαιης αντιμισθίας.
- 30 Η αρθρογραφία στον καθημερινό τύπο για όλα αυτά τα φαινόμενα είναι αρκετά αποκαλυπτική βλ. όμως ιδιαίτερα και τα αφιερώματα της Le Monde diplomatique: "*Η Μάστιγα του κοινωνικού αποκλεισμού*", (Ελληνική έκδοση του Maniere de voir) τ. 6/Φεβρουάριος 1995 και "*Οι νέοι κυβερνήτες του κόσμου*" τ. 10/Δεκέμβριος 1996, ιδιαίτερα το 4ο μέρος Αντιστάσεις και εναλλακτικές λύσεις σελ 78 επ. Επίσης για την πορεία προς ανεξέλεγκτες μορφές ταξικών συγκρούσεων στο σύγχρονο κόσμο βλ .αποκαλυπτική συνέντευξη του Τσουκαλά Κ . στην "Ελευθεροτυπία" φ .της 9-4-97.
- 31 Βλ. εκτός άλλων και Βαΐου Ν: *«Τι είναι το άτυπο»* εφημ. "Εποχή" φ. της 27-4-1997 επίσης στο ίδιο Καστέλε Μ & Πόρτες Α: *«Οι επιπτώσεις του άτυπου»*.
- 32 Βλ. Ποταμιάνος Γ: *Ανεργία και ψυχική υγεία*. σε "Δελτίον Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών" αριθ. 8/ 1996 (δ' τριμηνία) σελ. 58 -59.
- 33 Βλ. εκτός άλλων και Bowles S and Edwards R...o.π. σελ.322επ.
- 34 Bihg A...o.π. σελ 47.

- 35 Πρόκειται για νέες άτυπες μα και τυπικές μορφές οργάνωσης που έχουν αρχίσει να εμφανίζονται παντού στο κόσμο από τα διάφορα δίκτυα πολιτών, καταναλωτών, οικολόγων κ.λ.π. μέχρι την οριζόντια μαζική οργάνωση γυναικών που απασχολούνται σε "άτυπες" μορφές οικονομικής εκμετάλλευσης στις Ινδίες (SEWA) Συνδικάτο Αυτοαπασχολούμενων Γυναικών με 50000 μέλη από τις οποίες το 40% περίπου δουλεύουν στο σπίτι, στο Μεξικό το Συνδικάτο εργαζομένων στον Ιματισμό «19η Σεπτέμβρη», στην Ιταλία το συνδικάτο της κλωστοϋφαντουργίας FILLTEA- CGIL, στην Μαδέρα της Πορτογαλίας το STIBTTA: Συνδικάτο εργαζομένων στη Βιομηχανία κεντήματος, υφάσματος και χειροτεχνίας, στην Αγγλία την Εθνική Ομάδα για την κατ' οίκον εργασία(NHG), κ.α. βλ. εφημ. "Εποχή" φυλ. της 27-4-1997 και βέβαια τις γνωστές πια οργανώσεις των ανέργων στην Γαλλία που από το Δεκέμβριο του 1995 λειτουργούν ως καταλύτης για το κίνημα των Ευρωπαίων εργαζομένων και όχι μόνο, καθώς και των "ευρωποριών" της αρχής του φετινού καλοκαιριού "για μια Ευρώπη χωρίς ανεργία, επισφαλή απασχόληση και κοινωνικό αποκλεισμό".
- 36 Βλ. Passet R: *Προς μια νέα κατανομή εργασίας και εισοδημάτων ...* σε Le Monde ...ο.ρ. Τ. 3 οαε. 78
- 37 Δηλαδή της επανασύνδεσης κράτους και κοινωνίας μέσα από την υπέρβαση του αστικού διαχωρισμού και αντιπαράθεσης τους. Μέχρι τότε ορθότερο είναι να μιλάμε για κράτος πρόνοιας όρο που ανταποκρίνεται πληρέστερα στην υπάρχουσα νομική και κοινωνική πραγματικότητα και όχι για κοινωνικό κράτος. Όρο που όπως τονίζει και ο Α. Μάνεσης η χρήση του δημιουργεί αυταπάτες. Βλ. Μάνεσης Α: *Οι κύριες συνιστώσες του συστήματος θεμελιωδών δικαιωμάτων του Συντάγματος του 1975*, στο συλ. Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων: *Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη*, "Σάκκουλας", Αθήνα 1996 σελ.23.
- 38 Bowles S. & Edwards R: *Κατανοώντας τον καπιταλισμό...ο. π.* σελ. 237
- 39 Gorz A: *Να οικοδομήσουμε τον πολιτισμό του ελεύθερου χρόνου ...ο.π.* Le Monde τ. 3 σελ. 84επ.
- 40 Ας μην λησμονούμε άλλωστε ότι ακόμη και άνθρωποι όπως Τζόρτζ Σόρος που υποστήριζαν ανέκαθεν την απελευθέρωση των αγορών, γράφουν σήμερα ότι η κατάσταση έχει ξεφύγει από κάθε έλεγχο έχει μετατραπεί σε ζούγκλα και απαιτούν την λήψη από τα κράτη και την διεθνή κοινότητα άμεσων μέτρων πριν είναι πολύ αργά, βλ. και πρόσφατο άρθρο του Ράλλη Ν. εφημ. "Κυριακάτικη" φ. της 9 - 11 -97 και το φαινόμενο δεν είναι μεμονωμένο βλ. και το προφητικό Greiber W One World Ready or Not The Manic Logic of Global Capitalism, «Simon & Schuster» N. Y. 1997.